

Amir Kapetanović*

Institut za hrvatski jezik, Zagreb

LEKSIČKE AKSILOŠKO-SEMANTIČKE MIJENE OŽIVLJENICA U HRVATSKOM JEZIKU**

Новоречје, 2025, бр. 13.

U radu se raspravlja o *oživljenicama* i njihovim aksiološko-semantičkim mijenama. Na izabranim primjerima iz hrvatskoga jezika objašnjava se što su oživljenice u kontekstu vremenski raslojenoga leksika i analiziraju se procesi vezani uz leksičke jedinice koje u jeziku dobivaju i gube status oživljenica.

Ključne riječi: oživljenice, hrvatski jezik, aksiolingvistika, leksikologija, leksikografija.

1. Uvod

U najstarije riječi, koje su u jeziku Hrvata potvrđene na području srednjovjekovne hrvatske države u osvit rađanja posebnih slavenskih jezika (9.-11. st.), ubrajamo tridesetak apelativa² i brojna narodna imena (nastala od apelativa). Nalazimo ih u latinskim tekstovima prije prvih pisanih tekstova na hrvatskokrivenoslavenskom i hrvatskom vernakularu. Među tim najstarijim riječima nalazi se *satnik*, koji prvotno označuje 'upravitelja satnije (*centene*) u kojoj je bilo stotinu obitelji'. Osoba koja je nosila taj naslov bila je u društvenoj organizaciji ranosrednjovjekovne hrvatske zajednice podređena županu i imala je ugled gotovo kao podžupan. Izvedenica (**sъto > *sъtъnъ + -ikъ*), kalk prema lat. *centurion*, poznata je staroslavenskim tekstovima, ali ne i današnjim slavenskim jezi-

---

* akapetan@ihji.hr; <https://orcid.org/0000-0002-8013-9330>

** Ovaj je rad nastao u sklopu znanstvenoga projekta *Hrvatske stereotipne jezične slike svijeta*, koji se provodi u Institutu za hrvatski jezik i financira ga Europska unija (*NextGenerationEU*).

² U radu Kapetanović-Krmpotić (2015) detektirane su i analizirane ove najstarije potvrde apelativa: *banъ, dѣdъ, vretenъ, potokъ, župa, župan, gira, pristaldъ, bravařъ, ključařъ, rьsařъ, rizařъ, volařъ, ubrusařъ, vratařъ, drěvařъ, mѣrъnikъ, dvorъnikъ, postelъnik, šćitъnikъ, gra(dъ)ščikъ, sъtъnikъ, sъtъcićъ, vlastelinъ, terъči(ja), podъžuryjъ, bezvѣtъje, vinotočъ, šćitonoša*.

cima osim hrvatskoga. Nastala je ugledanjem na zapadnoeuropski (germanski) svijet (njem. *Centgraf*, usp. *centenarius*, *centurio*, v. Rački 1861: 117, 119) i u navedenom značenju javlja se u kasnijim biblijskim i liturgijskim tekstovima. Od vremena državne unije Hrvata s Ugriima javlja se i novo značenje toga leksema, a ugled osobe koja taj naslov nosi degradiran je sudeći prema potvrđama u nekim srednjovjekovnim pravnim tekstovima te nekim hrvatskim dopreporodnim rječnicima³, jer u njima označuje pristava (službenika), običnoga općinskoga činovnika/slugu.⁴ Leksem se širi i na vojno nazivlje kao vojno zvanje/čin, pa u rječnicima (npr. 1860. u Šulekovu *Němačko-hrvatskom rěčniku uz kapetan*, s.v. *Hauptmann*) ili u naredbenicima/službovnicima za kraljevsko-ugarsko domobranstvo, v. npr. *Naredbenik* 1870-1873) označuje zapovjednika satnije. U vrijeme Jugoslavija naziv *satnik*, potisnut *kapetanom*, nestaje iz aktivne uporabe. Oživljuje se nakratko kao časnički čin u NDH-a (časnički čin između natporučnika i nadsatnika). U Republici Hrvatskoj taj se leksem ponovno oživljuje (označuje najviši čin nižih časničkih činova): najprvo je imao status oživljenice pa je s vremenom izgubio auru oživljene hrvatske riječi i postao neobilježen dio leksika hrvatskoga jezika. Kao što se vidi iz skice povijesti toga leksema, on ima s prekidima kontinuitet od ranosrednjovjekovne do današnje hrvatske države, premda je u vjetrovima politika na južnoslavenskom prostoru nekoliko puta zamirao i oživljavao te pritom doživljavao semantičke mijene referirajući na osobe različita statusa/funkcije u prošlim društvima u kojima su Hrvati živjeli. Semantičke mijene donijele su leksemu ne samo nova značenja nego i različite aksiološke dimenzije i konotacije (od ugledne osobe do sluge). Osim toga, taj leksem je u Jugoslavijama nosio breme negativnih konotacija na austrougarski (domobranski) i endehazijski poredak pa je samo kao arhaizam ili historizam⁵ ulazio u jezičnu uporabu.⁶

³ Vrančić u svojem rječniku navodi riječ *satnik* (s.v. *apparitor*, *licitor*, *stator*), ali *vojvoda* se navodi s.v. *centurio*; Vitezović ima: *stotnik*, *vojvoda od sto junakov*, *stonačelnik*, *satnik*, s.v. *centurio*, ali s.v. *licitor* nalazi se tumačenje *satnik*, *birić*, *dvoranski sluga*, *gradski*, *varoški*, *sudački sluga*, v. i s.v. *apparitor*, gdje se navodi *satnik* i s.v. *stator*, gdje se navodi *dvornik*, *satnik* uz dvije prekrížene riječi *birić*, *lokaj*.

⁴ Na primjer, u *Zakonu vinodolskomu* (2b) *satnik* je u navedenom značenju potvrđen nekoliko puta i u *Vrbničkom statutu* (17b), v. Rački-Jagić-Črnčić 1890.

⁵ Hoćemo li uporabu leksema *satnik* smatrati *arhaizmom* ili *historizmom*, ovisi o tom na što se u pojedinoj situaciji referira. Ako se njime referira na razdoblje ranohrvatskoga kraljevstva ili razdoblja kada je vrijedilo austrougarsko domobrANSKO nazivlje ili na Nezavisnu Državu Hrvatsku, onda se u tekstovima nastalim u vrijeme Jugoslavija može smatrati historizmom (funkcija koja ne postoji). Ako se riječ upotrebljavala u općem smislu (lat. *centurio* ili *licitor*) u tekstovima u vrijeme Jugoslavija *satnik* se (pored *stotnik*) mogao tada smatrati leksičkim arhaizmom. Ovdje je potrebno reći i to da se naša upotreba termina *historizam* ne poklapa s definicijom koju daje A. Milanović (2007: 96): "Istorizam je zastarela leksema, nepoznata govornicima u svakodnevnoj komunikaciji u osnovnom i sekundarnim značenjima, koja označava danas nepostojeći pojam." Prema našem shvaćanju, historizmi nisu zastarjele riječi, nego se samo rijetko

2. Rasprava

2.1. Primjer leksema *satnik* navodi nas da razmislimo o oživljenicama i o njihovim aksiološko-semantičkim mijenama. Što su oživljenice? U hrvatskoj leksikografskoj literaturi i u školskim udžbenicima to je naziv za leksičke jedinice koje su iz česte ili aktivne jezične upotrebe nestale, ali se iz nekoga razloga počinju opet upotrebljavati, čija čestotnost ukazuje na težnju da se ta leksička jedinica učvrsti u općem ili nekom specijalnom (npr. strukovno ograničenom) leksiku.

Počinju se ostvarivati kao arhaizmi ili kao historizmi ili kao zastarjelice, ali se u jezičnoj djelatnosti sve češće rabe i tako zadobivaju status oživljenice.⁷ One se smatraju posebnom skupinom tzv. leksika “na prijelazu“, kojem pripadaju i druge skupine: zastarjelice, pomodnice i neologizmi ili novotvorenice (Samardžija 2001: 31-33).⁸ Muhvić-Dimanovski piše da se neologizmima mogu smatrati “... i ponovno oživjele domaće riječi – *oživljenice* – koje su zbog različitih razloga bile dulje vremena potiskivane ili čak zabranjivane za uporabu:

---

upotrebljavaju, ali je nezamislivo bez njih objasniti povijesne događaje (stoga broj potvrda u elektroničkom korpusu nije relevantan za utvrđivanje statusa). Historizmi su rijetko leksemi (u ukupnosti svojih značenja), nego riječi koje se realiziraju po onom značenju leksema kojim se referira na pojavnosti iz prošlosti. Govornicima su u svakodnevnoj komunikaciji historizmi poznati jer ne bi mogli razumjeti bez njih nijedan napis koji se odnosi na prošlost. Historizam ne označuje “nepostojeći pojam“ nego nepostojeću ili izmijenjenu pojavnost. Uz to, treba napomenuti da određivanje što je historizam, a što nije, nije omeđeno jezikom jer *samuraj* će biti u svim jezicima svijeta historizam. Isto tako, dok postoje kraljevstva u svijetu kao društveno uređenje, u jezicima svijeta *kralj* i *kraljica* neće biti historizmi ni na jezičnim područjima koja društveno nisu uređena kao kraljevstva. Također, postoje i pseudohistorizmi, to jest noviji nazivi za neke stare pojavnosti, primjerice *glagoljaš*.

⁶ Suvremena srpska vojna terminologija poznaje samo leksem *kapetan*, a leksem *satnik* smatra se nekom vrstom arhaičnoga leksema (kao arhaizam, na temelju *Rečnika srpskog jezika* iz 2007., tumači Randelović 2013: 178). Jovanović tumači: “... terminološki kontinuant srpsko-slovenske lekseme *сѣтникъ*, koja po značenju odgovara vojnom terminu *kapetan*...“ (Jovanović 2006:160). V. o tom i u Vrgoč 2021: 19 i Vrgoč 2022: 184.

⁷ Neki leksikografski priručnici ih ne vide kao posebnu skupinu, npr. Zgusta (1991: 171) spominje *arhaizam*, *zastarjelu riječ* i *neologizam* kada govori o povijesnom istraživanju leksikona.

⁸ Na drugom mjestu Samardžija (2002: 17) razlikuje *novotvorenicu* i *neologizam*, a Mikić Čolić to objašnjava ovako: “Samardžija (2002) neologizaciju određuje kao pojavu svake nove riječi u leksiku nekoga jezika pri čemu razlikuje *neologizam* od *novotvorenice*. Neologizam je opći naziv za svaku novu jedinicu leksičkoga sustava, za svaki novi leksem koji govornici do određenoga trenutka nisu rabili jer ga nisu poznavali ili on nije postojao. Takvo određenje neologizma implicira njegovu nadređenost pojmu novotvorenice koja bi podrazumijevala samo one riječi nastale morfološkim tvorbenim procesima, odnosno nekim od formalnih tvorbenih načina“ (Mikić Čolić 2021: 18).

premda stare po svojem postanku, one su ipak nove za mnoge generacije suvremenih korisnika...“ (Muhvić-Dimanovski 2005: 63).

Prije svoje učestale uporabe kojom učvršćuju svoj status “oživljene riječi“, oživljenice se mogu realizirati kao arhaizmi, historizmi i zastarjelice. Leksičke jedinice postaju arhaizmima djelovanjem unutarjezičnih promjena, mogu biti i gramatički i leksički. Historizmi su uvijek leksičke jedinice (nema gramatičkih historizama) i ne mogu se smatrati zastarjelim leksikom jer historizme trebamo uvijek kad govorimo o prošlosti, a u pravilu i nemaju istoznačensku leksičku zamjenu. Kada njihov nastanak potaknu mijene u izvanjezičnoj stvarnosti, historizmi generiraju novo značenje s vremenskom restrikcijom kojom se referira na razdoblje njezine pojavnosti u svijetu (v. o tom opširnije Kapetanović 2005). Kada se u uporabu vraća leksička jedinica koja zadobiva status oživljenice, ona sa sobom često donosi neki ili negativni ili pozitivni vrijednosni prizvuk, koji blijedi s vremenom ako oživljenica bude prihvaćena u društvu kao neutralni dio leksika. Ako se to dogodi, može poprimiti neku novu vrijednosnu dimenziju.

Status oživljenica determinira kolektivno pamćenje u vremenskom luku *nekada – sada* i privremenost toga statusa jer se uporaba oživljenice nakon određenoga kraćega razdoblja učvršćuje u uporabi ili ponovno nestaje⁹. Govornici uvijek stječu kompetencije samo za aktualno stanje jezika, pa samo učenjem ili nekim iskustvom (npr. čitanjem starih tekstova i rječnika) ili posredovanjem filologa moguće je upoznati nekadašnju jezičnu uporabu i jezične odnose u prošlosti. Ako nema “sjećanja“, dogodi se to da se oživljenica prima i shvaća u društvu kao nova riječ. Primjerice, postoji dojam da je mnoštvo novotvorenica skovano u hrvatskom jeziku za vrijeme NDH-a, ali pomnija istraživanja ukazuju na to da je dobar dio novoga leksika iz toga razdoblja bio potvrđen i u nekim prethodnim razdobljima jezične povijesti.¹⁰ Štoviše, ta istraživanja pokazuju da

---

⁹ Samardžija tako primjećuje da oživljene riječi početkom zadnjega desetljeća 20. st. kao što su *bezodvlačno*, *dugočasan*, *sveza* postupno ponovno iščezavaju (Samardžija 1998: 188), odnosno nisu prihvaćene kao dio općega leksika.

¹⁰ Šipka (2006: 104) piše: “Karakteristični primjeri *oživljavanja* zabilježeni su u dva navrata kod Hrvata: 1941. i 1990. U oba slučaja oživljavanje je bilo neposredno uslovljeno nacionalnom radikalizacijom vlasti. U drugom navratu situacija je posebno zanimljiva, jer se radi o dvostrukom oživljavanju, re-reanimaciji — stanja iz povjesti, te stanja iz 1941. Tako su oživljene lekseme: *časnik* ‘oficir’, *redarstvo* ‘policija’, *vojarna* ‘kasarna’ i mnoge druge[.]“ Oživljavanje leksika dovodi u vezu s purizmom (Isto: 105). Nije posve jasno zašto je potrebno govoriti o dvostrukoj reanimaciji 1990. kada i neodređeno “stanje iz pov[i]jesti“ i “stanje iz 1941.“ pripadaju jezičnoj prošlosti. Osim toga, Šipka ima u obzoru samo “dva navrata“ u Hrvata u 20. st., a bilo je više takvih manjih i većih navrata u razdoblju od 16. do 19. st. (npr. samo u 19. st. javljaju se oživljenice iliraca, Kurelčeve oživljenice, pa čak je i Šulek katkad uzimao u obzir oživljenice). Oživljavanje ne mora nužno biti vezano uz purizam, npr. u ilirskoj i suvremenoj hrvatskoj poeziji oživljuju se riječi i postaju poetizmima kako bi poetski tekst bio još izražajni,

je od četiriju načina leksičkih inovacija u tom razdoblju (uvođenje oživljenica, novotvorenica, novoznačnica, prevedenica) oživljavanje leksema “nedvojbeno najčešći način koji su puristi u vrijeme NDH-a dolazili do 'novih' riječi“ (Samardžija 2008: 75), i to tako da je oživljenicama podrijetlom iz 19. stoljeća ponovno oživljen izraz i sadržaj (npr. *brzjav*, *pismohrana*, *svjetlopis* itd.) ili je oživljenom izrazu pridruženo novo značenje (*lučba*, *poglavnik*, *samovoz* itd.) (v. detaljniju analizu s više primjera u Samardžija 2008: 76-77). Slično se može pretpostaviti i za leksičku obnovu u hrvatskom jeziku u posljednjem desetljeću 20. stoljeća.

2.2. U objavljenom prilogu o historizmima (Kapetanović 2022) već sam pokazao na primjeru leksema *domobran*, uspoređujući njegove definicije u rječnicima hrvatskoga i srpskoga jezika (HER 2002 i RSJ 2007), kako se istim izrazom služe obje nacije, ali im denotativna i konotativna značenja nisu identična. U Republici Hrvatskoj, u ratnim 90-ima, leksem *domobran* javlja se u hrvatskom jeziku kao oživljenica i razvija novo značenje ('pripadnik posebno organiziranih oružanih postrojbi u Republici Hrvatskoj (ob. teritorijalno)' i u tom značenju je brzo usvojena (unatoč nekim negativnim konotacijama u dijelu društva, koje su izbljedjele nakon preispitivanja uloge domobrana u povijesti i leksikografske resemantizacije toga leksema u značenjima kojima se referira na vrijeme Austro-Ugarske i NDH-a), ali ubrzo je, nakon okončanja Domovinskoga rata i vojnoga preustroja, taj leksem i po tom novom značenju u hrvatskom jeziku postao historizam.

2.3. Leksem *kuna* u hrvatskom jeziku u prvotnom značenju označuje vrstu životinje, a u drugotnim značenjima valutu/monetu i novac. Nakon NDH-a (u kojoj je *kuna* označivala monetu, 1 kuna = 100 banica), leksem *kuna* imala je status historizma po tom sekundarnom značenju. Nakon zamjene *dinara kunom* 1994. godine u Republici Hrvatskoj taj je leksem dobio novo značenje ('jedinica hrvatskog novca u RH, 1 kuna = 100 lipa') i potvrđuje se kao oživljenica. Iako je riječ o novom značenju, pamćenje *kune* kao platežnoga sredstva u NDH-a donosilo je negativne vrijednosne konotacije u jednom dijelu hrvatskoga društva prilikom uporabe oživljenice *kune* sredinom 90-ih, da bi s vremenom te negativne konotacije u svakodnevnoj uporabi izbljedjele. Godine 2023., nakon gotovo 28 godina, djelovanjem izvanjezične stvarnosti dolazi do nove mijene u semantičkoj strukturi leksema *kuna*, pa je *kuna* i po tom novom značenju postala *historizam* jer je tada Republika Hrvatska zamijenila *kunu eurom*.¹¹ *Kuna* i di-

---

B. Šulek i drugi preporoditelji oživljavali su leksik starijih razdoblja kada je trebalo oblikovati terminologije različitih struka.

¹¹ Drugo je pitanje kako će leksikografija riješiti leksikografske definicije leksema *kuna* u novim hrvatskim rječnicima jer se ta dva značenja, izjednačena u statusu *historizma*, mogu leksikografski ekonomično sažeti samo u jednoj definiciji značenja 'novčana jedinica u NDH 1941.–1945. i u RH 1994.–2023.').

nar postali su u hrvatskom jeziku historizmima nestankom Jugoslavije i promjenom kune u euro u Republici Hrvatskoj. Međutim, tom se semantičkom procesu kojim nastaju historizmi opire značenje nastalo poopćivanjem i metonimizacijom, pa i *kuna* i *dinar* označuju tako 'novac', ali su po tom značenju postale istoznačne zastarjelice. *Dinar* i danas u tom značenju rabe neki pripadnici "tihe" i "baby boomer" generacije, koji su veći dio života živjeli u Jugoslavijama, a *kuni* u tom značenju kao zastarjelicu pripadnici mlađih generacija. To znači da su navedeni leksemi po jednom ili više značenja historizmi, a po poopćenom značenju zastarjelice u hrvatskom jeziku. Na ovom primjeru jasno se može uočiti naraštajno raslojavanje društva prema govornim navikama i razlika između zastarjelice i historizma. Taj semantički proces i rezultat ne poznaje srpski jezik jer *dinar* nije zamijenjen drugom monetom (promijenjen je atribut monete jugoslavenski > srpski).

2.4. Najstarije malobrojne potvrde priloga/prijedloga *glede*, prema AR-u, ne sežu dalje u povijest od 18. stoljeća. Njezina uporaba česta je u književnim djelima druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća, a potom je vrlo rijetka i ograničena pa ima status zastarjelice sve od posljednjega desetljeća 20. stoljeća kada se oživljava, doživljava preporod zbog česte uporabe u javnom diskurzu (osobito u novinarskom i administrativnom stilu) i može se zato smatrati oživljenicom. Iako *glede* ekonomično zamjenjuje sveze kao što su *u odnosu na/prema, što se tiče, s obzirom na to* itd., njezina prekomjerna uporaba dovodi je čak do potiskivanja uporabe prijedloga kao što su *zbog* i *radi*, kojima u jeziku jasno razlikujemo uzrok i namjeru. Tako se u posljednjem desetljeću prometnula zbog svoje čestotnosti u skupinu riječi kojima se stvarao dojam o "hrvatskijem" iskazu, pa je u dijelu društva postala "posprdnica" (u tjedniku Feral Tribune postojala je popularna rubrika "Glede i unatoč"), a taj ju je status doveo do toga da se danas sve rjeđe ili ograničeno upotrebljava. Kada se rabi kao prijedlog, ona nije punoznačna riječ, pa njezin sadržaj ne može imati aksiološku dimenziju, negativni ili pozitivni predznak kao punoznačnice, i u kontekstu donositi konotacije. Međutim, konotacije ipak dolaze ne na temelju sadržaja leksema nego na temelju uporabe, s jedne strane i dalje označuje svjestan jezični izbor da se upotrebljava kako bi iskaz zvučao "hrvatskije", a s druge strane donosi negativan prizvuk u sarkastičnom/rugalačkom diskurzu. B. Tafra piše: "Oživljavanje starih riječi izaziva dvojake reakcije: osjećaj ljubavi prema jeziku i time prema naciji te s druge strane podsmijeh" (Tafra 1997-1998: 341).

2.5. I pojedini morfemi mogu donositi neki vrijednosni predznak. Postoji velika skupina priloga tvorenih sufiksima *-ce* (*neprestance*), *-ice* (*primjerice*), *-imice* (*mjestimice*), koje Babić interpretira ovako: "nešto izražajniji od osnovnih" ili "imaju nešto izrazitije obilježeno priložno značenje" (Babić 2002: 559-

560).¹² Mnogi od priloga koji su tvoreni tim sufiksima potvrđeni su u tekstovima 19. stoljeća, ako ne i ranije. Zanimljivo je da AR ne navodi nijednu potvrdu priloga *primjerice* iz starih tekstova, koji je često danas u uporabi i istiskuje svezu *na primjer*. Prilozi tvoreni tim sufiksima bili su na meti novoštokavskoga purizma hrvatskih vukovaca. T. Maretić u svojem jezičnom savjetniku o njima piše: “Dobri, ali zališni neologizmi mogu biti od dve ruke. Jedno su takovi, koje su književnici bez potrebe skovali, a u narodu ima za njih dobrih i običnih reči, takovi su na pr. neki prilozi na *-ice*: godimice, namerice, naumice, neopazice, potajice, prigodice, primerice“ (Maretić 1924: XIV). U istom savjetniku Maretić piše da je *primjerice* “nepotrebna riječ“. Ta jaka puristička struja dovela je do toga da se nekoliko desetljeća kasnije, u Pavešićevu jezičnom savjetniku, leksem *primjerice* smatra zastarjelicom (Pavešić 1971, s.v. *primjerice*), a noviji *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (HER 2002, s. v. *primjerice*) smatra *primjerice* knjiškim leksemom s dvama značenjima, iako se već u vrijeme nastanka toga rječnika taj prilog proširio gotovo na sve funkcionalne stilove hrvatskoga standardnoga jezika jer ga nalazimo ne samo u beletristici nego i u administrativnom, novinarskom i znanstvenom stilu, pa i u svakodnevnom razgovoru. U 90-ima 20. stoljeća prilozi na *-ce*, *-ice*, *-imice* doprinosile su dojmu o “hrvatskijem“ diskurzu umjesto sveze *na primjer* ili priloga *neprestano*, *mjestimično*, a to je zato što su se ponovno bez novoštokavske purističke zadržke mogli upotrebljavati.

2.6. Arhaizmi (gramatički te leksičkosemantički izrazni i sadržajni) javljaju se u nekom jezičnom stanju markirani time što se uklapaju, ali se opiru nekom svojom jezičnom značajkom općem unutarjezičnom ili jezičnom normativnom razvoju gramatike i leksika. U rječnicima je kratica *arh.* “stilski kvalifikator“ (v. Radović-Tešić 1982: 262) i u njima se registriraju samo oni arhaizmi koji su se ustalili ili se često upotrebljavaju iz nekih razloga u jednom ili više stilova jezika kako bi se njihovom uporabom postigao što ekspresivniji iskaz. Primjerice, tako se u rječnicima bilježe mnogi poetizmi, među kojima su, osim neologizama, i neki arhaizmi. Rječnici ne mogu popisati sve moguće arhaizme jer se ne može popisati sve što se nekad upotrebljavalo. Zbog te otvorene mogućnosti realizacije arhaizmi su zapravo okazionalizmi. Nema zapreke, na primjer, da upotrijebimo danas u hrvatskom riječi *blagohranica* i *blagohranište* kao arhaizme u neku svrhu. Te bi riječi bile danas arhaizmi u hrvatskom jezičnom standardu jer su ih rabili hrvatski štokavski pisci 17. stoljeća, a danas umjesto njih imamo *blagajnu*, *riznicu*, *trezor*.

Ponekad leksičkosemantički arhaizam može postati oživljenica ako za to postoji potreba. Primjerice, *oporba* je danas u suvremenom hrvatskom jeziku

¹² U raspravi Glušac-Hodžić (2020) raspravlja se o upotrebi i čestotnosti takvih priloga, osobito u administrativnom stilu suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika, koji izbjegava stilsku obilježenost i emocionalnu obojenost diskurza.

stilski neobilježena hrvatska riječ koja je u sinonimnom odnosu s *opozicijom*, internacionalizmom latinskoga podrijetla. Riječ *oporba* nastala je po svemu sudeći u 19. stoljeću. AR registrira samo jednu potvrdu (Pavlinović) i dodaje komentar da je to riječ vrlo popularna u Hrvatskoj (19. st.) i da se njezina uporaba proširila u novinarskom i političkom diskurzu. Dakle, riječ je o neologizmu koji je nastao od imenice *opor*, koja je u 19. stoljeću već bila arhaizam, sufiksalsnom tvorbom (*opor*-+*-ba*). U vrijeme Jugoslavija, ta je riječ potisnuta i postaje leksički arhaizam. Kao oživljenica se pojavljuje u hrvatskom jeziku za NDH-a i u hrvatskom jeziku od 90-ih godina 20. stoljeća. S obzirom na to da se često u posljednjim desetljećima rabi u novinarskom i političkom diskurzu, s vremenom je izgubila i status arhaizma i status oživljenice jer je postala dio terminologiziranoga, općega leksika.

3. Zaključak

U ovom prilogu razmatrali smo na izdvojenim primjerima iz hrvatskoga jezika leksičke jedinice koje nazivamo oživljenicama. Taj njihov status kratkotrajan je i nestabilan sve dok oživljenica ne bude ili odbačena ili prihvaćena. Usko su povezane s nekom skupinom vremenski raslojenoga leksika (arhaizmima, historizmima, zastarjelicama). Hrvatski je jezik u svojoj ukupnosti (jezičnoga standarda, narječja i povijesnih književnih jezika različitih dijalektnih podloga), izgrađujući se kontinuirano kroz stoljeća kao jedan od slavenskih jezika u kompleksu *Slavia Latina*, nagomilao jezične resurse koji se po potrebi mogu oživljavati i aktivirati u standardnom jeziku. Za hrvatski je standardni jezik oživljavanje jedan od bitnih načina uvođenja leksičkih inovacija. Oživljavanje leksika prati i aksiološko (pre)vrednovanje, ili po svojem značenju ili po upotrebi. Za daljnja istraživanja, osobito slavistička, bilo bi zanimljivo usporediti slavenske jezike i utvrditi koliko je (i zašto) oživljavanje leksika bitno za leksičke inovacije u pojedinim suvremenim slavenskim standardnim jezicima.

LITERATURA I IZVORI

AR 1880–1976. = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-XXIII. Zagreb: JAZU.

Babić, S. ³2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Nakladni zavod Globus – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

Glušac, M., Hodžić, A. 2020. Prilozi sa sufiksima *-ce*, *-ice* i *-imice*. U: *Od norme do uporabe 2*. Osijek – Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Hrvatska sveučilišna naklada, 223–244.

HER 2002. = *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber.

Jovanović, V. 2016. *Srpska vojna leksika i terminologija*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU.

- Kapetanović, A. 2005. Historizmi i semantičke promjene. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31, 153–163.
- Kapetanović, A., Krmptić, P. 2015. Najstarije hrvatske potvrde slavenskih apelativa (9.-11. st.). *Ricerche slavistiche* 13 (2015): 59, 297–313.
- Kapetanović, A. 2022. (Nie)pamięć zbiorowa: aksjologiczne konotacje historyzmów, U: *I Międzynarodowy Kongres Etnolingwistyczny t. 3: Pamięć - tożsamość - kategorie językowo-kulturowe*. Red. S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, P. Łozowski, Lublin: Wydawnictwo UMCS, 63–68.
- Maretić, T. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati našim jezikom*, Zagreb: JAZU.
- Mikić Čolić, A. 2021. *Neologizmi u hrvatskome jeziku*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
- Milanović, A. 2007. Status pojma i termina istorizam u srbistici. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 35/3, 87–99.
- Muhvić-Dimanovski, V. 2005. *Neologizmi, problemi teorije i primjene*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Naredbenik za kraljevsko hrvatsko-ugarsko domobranstvo*. 1870. – 1873. Sv. 1.–15. Zagreb: Tiskom narodne tiskare dra. Ljudevita Gaja.
- Pavešić, S. (ur.) 1971. *Jezični savjetnik s gramatikom*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Rački, F. 1861. *Odlomci iz državnoga prava hrvatskoga za narodne dynastie*. Zagreb: Knjigarnica F. Klemma.
- Rački, F., Jagić, V., Črnčić, I. 1890. *Statuta lingua croatica conscripta : Hrvatski pisani zakoni: Vinodolski, Poljički, Vrbanski a donekle i svega Krčkog otoka, Kastavski, Veprinački i Trsatski*. Zagreb: Dionička tiskara.
- Radović-Tešić, M. 1982. Arhaizmi i njihova obrada u Rečniku SANU. U: *Leksikologija i leksikografija*. Beograd – Novi Sad: SANU – Institut za srpskohrvatski jezik – Matica srpska – Filološki fakultet, 257–262.
- Randelović, A. 2013. Arhaizmi i istorizmi u *Rečniku srpskog jezika*. U: *Savremena proučavanja jezika i književnosti: Zbornik radova sa IV naučnog skupa mladih filologa Srbije, održanog 12. marta 2012. godine na Filološko-umetničkom fakultetu u Kragujevcu IV/1*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet u Kragujevcu, 171–179.
- RSJ 2007. = *Rječnik srpskog jezika*, Novi Sad: Matica srpska.
- Samardžija, M. 1998. Utjecaj sociopolitičkih mijena na leksik hrvatskoga jezika u XX. stoljeću. *Croatica* 27/45-46, 177-192.
- Samardžija, M. 2001. *Hrvatski jezik 4: Udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, M. 2002. *Nekoć i nedavno: odabrane teme iz leksikografije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Samardžija, M. 2008. *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

- Šipka, D. 2006. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina. Drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje*. Novi Sad: Matica srpska.
- Šulek, B. 1860. *Deutsch-kroatisches Wörterbuch. / Němačko-hrvatski rěčnik*. Zagreb: Verlag der Franz Suppanischen Buchhandlung.
- Tafra, B. 1997–1998. Povijesna načela normiranja leksika. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik* 23–24, 325–343.
- Vitezović Ritter, P. [oko 1700.] *Lexicon Latino-Illyricum* (Faksimilno izdanje Art-Trezor naklada, I. svezak, Zagreb, 2000.)
- [Vrančić, F.] 1545. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae*, Venecija: apud Nicolaum Moretum.
- Vrgoč, D. 2021. Internacionalizmi kao (ne)potrebno terminološko pribježište u vojno-me nazivlju. *Filologija*, 77, 189–224.
- Vrgoč, D. 2022. *Hrvatsko vojno nazivlje kroz stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Zgusta, D. i dr. u sur. 1991. *Priručnik leksikografije*. Sarajevo: Svjetlost, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Amir Kapetanović

(Institute of Croatian Language, Zagreb)

AXIOLOGICAL-SEMANTIC LEXICAL CHANGES TO REVIVALISMS IN THE CROATIAN LANGUAGE

S u m m a r y

The paper discusses *revivalisms* (Cro. *oživljenice*) — words no longer part of the general lexicon due to extra-linguistic factors, but which are being brought back due to various (political) changes—and their axiological-semantic changes. Selected examples from the Croatian language are used to explain what revivalisms are in the context of temporally stratified vocabulary; processes tied to lexical units that gain or lose the status of an revivalism are also analysed. The status of a revivalism is shown to be brief and unstable until it is either accepted or rejected. Revivalisms are tied to a group of temporally stratified vocabulary in a given language (archaisms, historicisms, obsolete words). In the Croatian standard language, reviving words is an important way of introducing lexical innovations. The revival of vocabulary is also followed by axiological (pre-)evaluation, either by meaning or by usage.

Key words: revivalisms, Croatian, axiolinguistics, lexicology, lexicography.